

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző: Fóth László

Cím: A pest-budai német színészet 1848 előtt

Forrás: 8 órai ujság

Bp
(Hely)

1924. 5. 17.
(Idő)

(Köt. v. füz.) (C)

Osztályozás

Tárgy

792

Hely

Idő

"17/18"

Személy

A pest-budai német színészet 1848 előtt

(Kádár Jolán könyve, megjelent a Budavári Tudományos Társaság kiadásában, 1924.)

Nemcsak a színésztörténetnek, de általában irodalmi- és kulturtörténetünknek egyértelmű megállapítása volt mostanáig, hogy nemzeti színjátszásunk kifejlődését és megerősödését, a nemzeti műveltségtől idegen, a felsőbbiség által hathatósan pártfogolt német színészet akadályozta. Ez az erős hazafias érzésből fakadt meggyőződés, amelynek legerőteljesebben és legnyomatékosabban a magyar színésztörténet legkiválóbb művelője, Bayer József adott kifejezést, érthető és magyarázható ugyan, de adatokkal bizonyítani idáig senki sem kísérelte meg. Most egyik kiváló fiatal színésztörténeti kutatónk, Kádár Jolán, beható levéltári és könyvtári kutatások alapján újra vizsgálat tárgyává tette a pesti és budai német színészet történetét és azzal kapcsolatban azt a kapcsolatot, amelyben nemzeti színészetünk kifejlődésével állott, valamint azt a hatást, amelyet a gyors arányokban fejlődő két város kulturájára általában gyakorolt. Könyvét a szerző 1812. évvel az állandó pesti német színház megnyitásával kezdi, miután a pestbudai német színészet hős korával, a pesti Rondellában elhelyezett pesti és a karmelitáknak II. József rendeletére színházzá átalakított budai várbeli német színészet történetével már egy korábbi dolgozatában kimerítően foglalkozott.

Két évtizedet meghaladó tervezettség után nyílt meg 1812 február 9-én a nagy pesti német színház. A megnyitás alkalmával előadott darabok, Kotzebue ez alkalomra írt prólógusa (Ungerns erster Wohlthäter) és "utójátéka" (Die Ruinen von Athen).

Mindkettő Beethoven megzenésítésében, valamint az ismeretlen szerző Pest város középkori történetéből merített alkalmi darabja (Die Erhebung von Pesth zur königlichen Freystadt), szinte jellemzőek a pesti német színészet következő évtizedeire. A divatba jött színműírók, sokszor színműgyárosok, középszerű darabjai mellett színvonalas operai előadások, váltakoznak az alacsonyabb kivánalmakkal fellépő közönség kedvéért minduntalan színrehozott alkalmi revüikkel, kérész életű, irodalmi igény híjjával lévő paródiákkal és vásári látványosságokkal. A legnagyobb baj az volt, hogy a színház tulságosan nagy volt, 3500 ember befogadására készült; az akkor még alig 35.000 lakosu Pestnek. Ezenfelül még ott volt a budai várszínház is, amely csekély látogatottsága miatt, az egykoru jelentéssel szerint csak a helytartótanács tisztviselői látogatták — kedvezményes jeggyel, állandóan deficittel küzdött, 1824-ig egy bérlő kezében volt a pesti színházzal együtt. A városi tanács pedig ugyan semmi támogatásban sem részesítette a színészetet, sőt, ha csak mód volt reá, adminisztratív szórászhasogatásokkal, munkájában hátráltatta. Egységessé játéktípus, jól felépített játéktrend tervszerű kialakítását pedig gátolta az a körülmény, hogy ennek az egy színháznak kellett az összes igényeket az operától kezdve a bohózatig és a paródiáig, kielégíteni. Ez viszont nagy és sokféle képzettségű társulatot kívánt, aminek nagy költségeit csak nehezen bírta el a legtöbbször csak gyéren látogatott színház. Ezért vagy nagynevű külföldi vendégek fellépésével igyekeznek a bérlők közönséget teremteni, vagy pedig engedelmeket téve a közönség fejletlenebb ízlésének az irodalmi színvonal rovására. Tartalmatlan és művésziellen kasszadarabok-

kal, vagy épen cirkuszi mutatványokkal igyekeznek az anyagi sikert biztosítani. Nem volt tehát könnyű és anyagi kockázat híjján való dolog ezidőben Pesten színházbérlőnek lenni. Annál kevésbbé, mert a városi tanács, hogy mentől erősebben kezében tartsa a bérlőt, csupán három évi szerződést kötött, ami pedig tulságosan rövid idő volt nemcsak egységes művészi színvonal megeremítésére, de a befektetett tőke amortizálására is. Érthető tehát, hogy az első bérlők, Szentiványi, Márkus és Gyürky Pál, akik nem csekély lelkesedéssel és anyagi erővel fogtak vállalkozásukhoz, mindjárt kezdetben nagy nehézségekkel kellett megküzdeniök.

Érthető tehát a sok vendégszereplés, aminek hajhászásában a vezetőség odáig ment, hogy a kassza kedvéért az elsőrendű bécsi vendégek mellett igen gyakran szerepelnek vidéki német színpadok másod-, harmadrendű nagyságai is. Az anyagi eredmény mindezek dacára sivár maradt, azért bérlők nem kívánják szerződésük meghosszabbítását a következő három esztendőre. A tanács a színházat most gróf Ráday Pálnak, a kuruc Ráday Pál dédunokájának, Kazinczy barátjának, aki már 1784 óta behatóan, elméletileg és gyakorlatilag foglalkozott színművészeti kérdésekkel. Annyira kedvezőbb feltételekkel, a két színházért évi 9000 forintot fizet 12.000 helyett, veszi át a színházat, amelynek újjászervezéséhez nagy gondnal és lelkesedéssel fog. Hároméves buzgólkodása erkölcsi és művészi eredményeket teremtett ugyan, az anyagi eredmény azonban éppen nem volt megfelelő. Ennek dacára a színház mégis csábító vállalkozásnak tetszett, mert az 1818-ban kezdődő hároméves ciklus bérletét gróf Brunszvik Ferenc és Bodor

Mihály már 12.000 forint évi bérösszeg kikötésével ütök el Ráday Pál kezéből. Az új vezetőség alatt a művészi vezetés jóformán csődöt mond, a bevételek fokozása miatt a bérlők ismét a látványos játékokat és aktuális paródiákat előadását szorgalmazzák, de nem tulságos eredménnyel, mert felszerelésük ugyancsak hiányos volt a látványos játékokhoz. 1819-ben a székesfehérvári magyar színtársulat vendégszerepel, nagy sikert aratva Kisfaludy Károly darabjaival. Kántornét pedig a német színikritikusok őszintén irigylik, a még kissé nehezen mozgó magyar színésztől. Az új éra nemcsak teljes anyagi, de művészi sikertelenséggel is végződött.

Nem is akadt senki a két színház bérbevételére, ezért a polgárság részvénytársaság alakítását határozta el a két színház üzemben tartására. Hangsúlyozták, hogy nem az anyagi haszon vezeteti a részvényjegyzőket, 100 darab 1000 forintos részvényt bocsátották ki, hanem csakis a mélyresüllyedt játékszint akarják felemelni. A vezetőség élére Ráday Pált és Szentiványi Márkust állították. A társas vezetés azonban, mindenki beleszólt a vezetésbe, sehogy sem bizonyult jónak, az alaptőke csakhamar eluszott, úgy hogy a társasnak kellett a társaságot kölcsönrel támogatni. Az anyagi sikertelenség és a színház belső életében ezzel kapcsolatos surlódások miatt Ráday visszavonul a vezetéstől és ekkor 1823 végén a tagok a hátralévő időre maguk tartják üzemben a színházat. Ezek a zavarok meglazították a társulat fegyelmét is, amivel együtt járt a művészi pangás. A régi darabok mellett a műsoron két műfaj uralkodik: a bécsi bohózat és a látványos komédia. Az operák mellett pedig mindjobban tért hódít a hangverseny, itt

lépett fel 1823-ban a tizenegy éves Liszt Ferenc s fellépte mélységes szenzációt keltett.

Az 1824. év fordulópontot jelentett a pesti és budai német színészet történetében. A két színház bérletét elváltatják egymástól, a pesti színház bérlete ezzel kedvezőbb lett, mert nem kellett fedeznie a Várszínház deficitjét. A bérlők ez alkalommal a színházakból kerültek ki. Babnigg Antal tenorista és Grimm Fedor drámai intrikus. A következő 12 év fellendülését Grimm ügyes és takarékos adminisztráció, valamint körültekintő művészi vezetésének köszönheti. Ő volt különben az egyetlen, aki a bérletre nem fizetett reá, sőt vagyont is gyűjtött. Segítségére jöttek azonban a korviszonyok is. Az ő idejében esik Pest egyszerű fellendülése, ami természetzerűleg maga után vonta a színházi élet fokozódását is. Nem annyira költséges díszletek segítségével, mint inkább kitűnő erők szerződtetésével igyekezett az új igazgató magának közönséget teremteni. Shakespeare-t gyakran adják, de még mindig átdolgozásokban, legtöbbször, ha jönevű drámai vendégszereplők vannak. Schiller és Goethe állandóan műsoron vannak, valamint Kotzebue is, de az értelmes igazgató nem hanyagolja el a kasszát dúsan megtöltő látványos attrakciókat sem.

1836-ban Grimm önként vonult vissza a bérlettől. Egy lelkes, nemcsak művészpártoló, de a művészethez is értő gyáros Schmidt Sándor volt, az új bérlő. Hatalmas költséggel újjászervezte a színházat, remek díszleteket készített, de nem csupán külső eszközökkel kívánt hatni. Nála, mint egykor Rádaynál, meg volt a céltudatos törekvés művészi együttesre és egyforma gondot fordított a drámai és az operai előadásokra. Nemcsak elsőrangú színészgárdát teremtett,

de nagy hírű vendégek felléptével is gyakran tarkította a műsort.

A Schmidt utáni igazgatók, Frank Gusztáv és Forst József, már nem tudtak a színház életének újabb lendületét adni. A magyar színház diadalmasan kivívia az első helyet Pest művészi életében. A német színészet élete a visszafejlődés, mely már csak a mult tradícióin táplálkozik. A drámai előadások még magasabb színvonalon vannak, mint az operaiak, egy-két Shakespeare-alkítás kimutathatóan nagy hatással volt Egressy Gábor művészetére is. Az igazgatók megint mindenféle látványossággal kísérleteznek, mindez meglehetősen eredményt biztosít nekik. Egy új fűtőkészülék berendezésével a színház téli látogatottságát akarván emelni, nyilván annak elővigyázatlan kezelése folytán 1847 február 2-ra virradó éjjel tűz támad, amely porig hamvasztja a színház épületét s megsemmisült egyben a pesti német színészet uralma is.

A szerző rendkívüli szorgalommal óriási és tegyük hozzá, értékes anyagot hordott össze művében. Kutatásai nyomán kétségtelenül megállapítható, hogy a pest-budai német színészet, amely hivatalos pártfogásban ugyan édes-kevésben részesült, nem volt a magyar játékszin ellensége, sőt fejlettebb stílusával, valamint külföldi előkelő vendégeivel jelentős és jótékony hatást gyakorolt a magyar színművészet stílusának kialakulására is. Közönsége legnagyobb részt magyar, vagy erősen magyarosodó pestiekből állván, jelentőségét mindinkább elvesztette a magyar játékszin diadalmas előnyomulása folytán. A fizikai pusztulás (a tűzvész) már csak ezt a gyors visszafejlődési folyamatot pecsételte meg.

Tóth László.